

حسابداری مشارکت راستین

بیژن بیدآباد^۱ محمود الهیاری فرد^۲

چکیده

اصول حسابداری متعارف بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری بر پایه ارقام بالای خط ترازنامه و با استفاده از نرخ بهره و بدون توجه به اصل تعلق نما به اصل و اغماض طول زمان مشارکت می‌باشد و مبتنی بر منابع مالکانه در بخش بدهی و داراییهای مبتنی بر بدهی است. این موضوع با ذات فعالیت واسطه‌گری موسسات مالی مشارکتی در بانکداری اسلامی متفاوت است.

در مقابل حسابداری مشارکت راستین بر پایه ارقام زیر خط ترازنامه و مبتنی بر تعهدات موسسه مالی در قبال سپرده‌گذاران و گیرندگان منابع مالی می‌باشد به نحویکه با ماهیت فعالیت واسطه‌گری مالی (مشارکت) منطبق می‌باشد. نحوه تقسیم سود میان ذینفعان در این شیوه حسابداری بر اساس سهم هریک از ذینفعان اعم از نیروی کار و صاحبان سرمایه در میزان ارزش افزوده ایجاد شده انجام می‌شود. در این راستا رابطه اولر که برترین ابداع ریاضی-اقتصادی برای تقسیم سود بین ذینفعان می‌باشد در حسابداری مشارکت راستین بکار گرفته شده است.

از سوی دیگر در حسابداری مشارکت راستین توزیع بازده منابع مالی در طول زمان با استفاده از نرخ بهره انجام نمی‌شود. بازده مشارکت در طول زمان با احتساب مبلغ و مدت مشارکت بین شرکاء توزیع می‌گردد. نحوه محاسبه جریمه تأخیر تأدیه تعهدات در حسابداری مشارکت راستین براساس میزان خسارت وارده ناشی از قصور یا تقصیر در تأخیر است و نه نرخ بهره ثابت جریمه.

در این مقاله نحوه عملیات حسابداری در سیستم پایه بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین، حسابداری صندوق‌های با سرمایه متغیر، حسابداری تامین مالی مضاربه و حسابداری تامین مالی مقاسطه ارائه می‌گردد.

کلیدواژه: مشارکت، مشارکت در سود و زیان، بانکداری راستین، تسهیم سود، حسابداری

مقدمه

حسابداری سود حاصل از عملیات مشارکت بین سپرده‌گذار^۳ و مجری^۴ یکی از مسائل مهم در مشارکت و

^۱ دکتر بیژن بیدآباد، مشاور ارشد بانکداری اسلامی، بانک ملی ایران <http://www.bidabad.ir/> bijan@bidabad.ir

^۲ محمود الهیاری فرد، کارشناس ارشد اقتصادی اداره کل مدیریت ریسک و برنامه ریزی بانک ملی ایران. M_Allahyarifard@BMI.IR

<http://www.Allahyarifard.ir>

^۳ سپرده‌گذار: شخصی حقیقی یا حقوقی دارای مقدار معینی نقدینگی (وجه نقد) متقاضی مشارکت مالی در محصولات بانکداری مشارکت راستین که از طریق مراجعه به بانک (اعم از فیزیکی یا مجازی و در فضای اینترنت) نسبت به خرید گواهی راستین یکی از محصولات بانکداری مشارکت راستین اقدام می‌کند.

بالاخص مشارکت بانکی است. با توجه به اینکه روش حسابداری مشارکت راستین در این مقاله براساس عملیات بانکداری مشارکت راستین^۵ طرح گردیده لذا از اصطلاحاتی که در بانکداری راستین تعریف شده‌اند استفاده می‌نمائیم. حسابداری مشارکت راستین نحوه حسابداری عملیات مشارکت راستین است. در این شیوه نرخ بهره در ثبت اسناد حسابداری و عملیات و حساب‌ها و تحلیل‌های مالی بکار برده نمی‌شود و محاسبات ارزش زمانی سرمایه براساس مبلغ و مدت مشارکت و بدون استعمال نرخ بهره صورت می‌پذیرد. مباحث مقدماتی این روش قبلاً مطرح شده است^۶ ولی اینجا با توجه به توسعه موضوع، حسابداری مشارکت راستین را با تفصیل بیشتری بررسی می‌نمائیم. جزئیات حقوقی این روش در پیشنویس لایحه و آیین‌نامه اجرایی بانکداری راستین موجود است.^۷

مسائل عمومی در حسابداری متعارف بانکی

اشکالات عمومی صورتهای مالی بانکها: برخی از اشکالات و ابهامات موجود در صورتهای مالی نمونه بانکها به شرح زیر است:^۸

الف- عدم انطباق سود قابل تخصیص پس از کسر سود سهام مصوب تعیین شده در «گردش حساب سود (زیان) انباشته» با صورتهای مالی نمونه سازمان حسابرسی.

^۴ مجری: شخصی است حقیقی یا حقوقی که طرح‌نامه اقتصادی خود را به منظور تامین تمام یا بخشی از منابع مالی مورد نیاز طرح در قالب بانکداری مشارکت راستین به بانک معرفی می‌کند و پس از اقدام بانک در جهت مشارکت وی با سپرده‌گذار مراحل اجرای طرح را تا پایان عملیاتی می‌سازد. مجری علاوه بر اهلیت قانونی، مالی، فنی و اجرایی باید از سایر امکانات و تواناییهای لازم برای مشارکت و اجرای طرح برخوردار باشد.

^۵ مشارکت راستین: مشارکت سپرده‌گذاران در سود و زیان طرحهای سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی بر مبنای نرخ بازدهی حقیقی طرح و به منظور پیاده‌سازی بانکداری بدون ربا مبتنی بر اصول اخلاق اسلامی.

بانک در بانکداری مشارکت راستین: واحدی است که به نمایندگی از طرف سپرده‌گذار منابع سپرده‌ای سپرده‌گذار را به متقاضیان منابع اعتباری تخصیص می‌دهد و طبق قراردادهای مشخص سود یا زیان حاصله، بین سپرده‌گذار و بانک و مجری تقسیم می‌شود. بانک در ازای دریافت حق الجعاله اقدام به ارائه خدمات مدیریت سرمایه به سپرده‌گذاران نموده و منابع سپرده‌گذاران را به درخواست ایشان در یکی از محصولات بانکداری مشارکت راستین، سرمایه‌گذاری می‌نماید و در عوض به سپرده‌گذاران گواهی راستین مربوط به نوع تأمین مالی بکار گرفته شده تسلیم می‌نماید. بانک به عنوان وکیل سپرده‌گذار موظف به حفظ حقوق سپرده‌گذار بوده و در این راستا باید کلیه امکانات تخصصی خود را برای حفظ منافع وی بکار برد.

مستندات بانکداری مشارکت راستین در بخش بانکداری راستین وبسایت <http://www.bidabad.ir> قابل دسترس است.

^۶ بیدآباد، بیژن، محمود الهیاری فرد، حسابداری بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، مجموعه مقالات کنفرانس مدیریت توسعه پولی و بانکی، بانک انصار، ۹-۸ بهمن ۱۳۹۲، تهران.

^۷ بیژن بیدآباد، آذرننگ امیراستوار، سعید عبداللهی، محمود الهیاری فرد، اسکندر پردل، مریم حیدری، علیرضا شفیعی، محمدعلی پوربهرروز، پیشنویس لایحه قانونی بانکداری راستین، بانک ملی ایران، ۱۳۹۱.

<http://www.bidabad.ir/doc/rastin-banking-bill.pdf>

بیژن بیدآباد، آذرننگ امیراستوار، سعید عبداللهی، محمود الهیاری فرد، اسکندر پردل، مریم حیدری، علیرضا شفیعی، محمدعلی پوربهرروز، پیشنویس آئین‌نامه اجرائی بانکداری راستین، بانک ملی ایران، ۱۳۹۱.

<http://www.bidabad.ir/doc/rastin-banking-regulation.pdf>

^۸ اظهارات حمیدرضا بنی اسدی حسابدار رسمی، ۱۳۹۲، روزنامه دنیای اقتصاد.

<http://www.donya-e-qtasad.com/news/772668/>

ب- عدم انعکاس صورت جریان وجوه نقد شامل «فعالیت‌های تامین مالی» (دریافت و بازپرداخت تسهیلات مالی) به عنوان فعالیت‌های عملیاتی در «صورت تطبیق سود عملیاتی».

د- تهیه و ارائه برخی از یادداشت‌های توضیحی صورت‌های مالی نمونه برای بسیاری از بانک‌ها دشوار و در برخی موارد غیرممکن است. ارائه سپرده‌های ارزی به تفکیک نوع ارز، نوع سپرده و نام بانک یا ارائه گردش «تسهیلات اعطایی به اشخاص» از جمله این موارد هستند.

بندهای گزارش حسابرس مستقل و بازرس قانونی: در رابطه با بندهای مندرج در گزارش حسابرس مستقل و بازرس قانونی بانکهای تجاری کشور (شامل بانکهای: ملی، صادرات، ملت، سپه، تجارت و رفاه) طی سالهای ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۶ حاکی از رشد ۱۲/۲٪ متوسط بندهای مندرج در گزارش‌های مذکور می‌باشد به نحوی که از ۱۴۱ بند در سال ۱۳۸۲ به ۲۲۵ بند در سال ۱۳۸۶ افزایش یافته است.^۹

تعديلات در مطالبات غیرجاری بانکها: حجم قابل توجه مطالبات غیرجاری بانکها در سالهای اخیر و اصلاحیه صورتهای مالی ناشی از اصلاح سرفصلهای حسابداری مطالبات غیرجاری بانکها بر پایه بندهای ۲۸ و ۲۹ قوانین بودجه کل کشور به ترتیب در سالهای ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ و همچنین بند ۱۶ قانون بودجه کل کشور سال ۱۳۹۲ به منظور مساعدت به بخش تولید و تعیین تکلیف مطالبات غیرجاری بانکها نشانگر مصادیق عدم تعادل و سلامت مالی نظام بانکی کشور می‌باشد.

حسابداری تعهدی در مقابل حسابداری نقدی: زمزمه اجرای حسابداری تعهدی در بانکها از سال ۱۳۸۰ آغاز و نهایتاً در سال ۸۴ و با بخشنامه بانک مرکزی (مب/۷۵۲) به اوج خود رسید اما نکته جالب اینکه در این بازه زمانی مقطع پایان سال ۱۳۸۳ مقطعی قابل تامل می‌باشد. در آن سال بانکها مکلف شدند کلیه پرونده‌های خود را که در مقطع پایان سال ۸۳ دارای مانده بودند شناسائی و نسبت به اجرا و پیاده‌سازی سیستم درآمد تعهدی برای آنها اقدام نمایند بطوریکه درآمد تسهیلات پرونده را از تاریخ پرداخت (که ممکن بود سالهای قبل از ۸۳ بوده باشد) با شیوه تعهدی محاسبه و سپس با درآمدهای نقدی که در حسابهای بانک اعمال شده بود بسنجند و بدین ترتیب در صورت ایجاد درآمدهای بیش از درآمدهای ثبت شده، مبلغ مابه‌التفاوت را به حساب درآمد منتقل نمایند.^{۱۰} شناسایی درآمدها به روش تعهدی در نظام بانکی با سازوکار مشخص حسابداری از طریق حساب مطالبات معوق تعدیل می‌شود.

در عقود مبادله‌ای با سود ثابت می‌بایست کل سود سالهای آتی در لحظه پرداخت تسهیلات به درآمد منتقل گردد. زیرا همانطور که سود ناشی از بهای نسبه فروش کالا که بر قیمت کالا اضافه شده را بعنوان سود سالهای آتی افشاء نمی‌کنیم بلکه در لحظه فروش میزان کل فروش را بعنوان درآمد شناسائی کرده و چنانچه مشتری زودتر تسویه نماید برگشت قسمتی از درآمد سالهای آتی را بعنوان هزینه تخفیفات نقدی فروش ثبت می‌نمائیم لذا به نظر در عقود مبادله‌ای بالاحص فروش اقساطی دلیلی برای ایجاد سود سالهای آتی نمی‌باشد.

فرآیند اجرای روش تعهدی کاملاً وابسته به اجرای طبقه‌بندی تسهیلات می‌باشد زیرا بانکها درآمد تعهدی را تنها تا ۶ ماه پس از سررسید یا تاخیر در بازپرداخت تسهیلات در حسابها ثبت می‌نمایند. این رویه به معنی ایجاد گروه معوق می‌باشد. پس لازم است گروه‌بندی بعنوان مقدمه اجرای صحیح روش تعهدی مطرح شود. حال اگر مشتری ۹ قسط از

^۹ مدرکیان، حسن و همکاران، "ارزیابی سودمندی بندهای مندرج در گزارش حسابرس مستقل و بازرس قانونی در شفافیت صورت‌های مالی

بانکهای تجاری"، ۱۳۸۹ http://sid.ir/Fa/VEWSSID/J_pdf/6003913890705.pdf

^{۱۰} مراجعه شود به: <http://account20.blogfa.com/cat-1.aspx>

تسهیلات فروش اقساطی را بازپرداخت نماید طبیعتاً سود ۶ قسط اول به حساب درآمد و سود ۳ قسط آخر به حساب معوق می رود و سمت بدهکار سود ۹ قسط سرفصل سود دریافتی می باشد حال اگر پس از ۹ ماه تاخیر مشتری ۵ قسط را پرداخت نماید پرونده به وضعیتی مبهم تبدیل می شود.

در عقود مشارکتی بانکها بایست چنانچه زمان تهیه صورتهای مالی زودتر از زمان سررسید تسهیلات باشد به میزان مدت زمان سپری شده از تاریخ پرداخت تا مقطع صورتهای مالی سود را شناسائی و ثبت نمایند. این عمل با مبنای حسابداری تعهدی که بر اساس آن باید فرآیند کسب سود کامل شود علی التعمیر تعارض دارد.^{۱۱}

نحوه نمایش سرفصلهای حسابداری در ترازنامه: در بخش بدهی ترازنامه بانکها سپردههای و کالتهی و مالکانه بر اساس زمانهای سررسید افشا شده است، در صورتی که در بخش داراییها تسهیلات اعطایی براساس سررسید قراردادها نشان داده نشده است. صرفاً تسهیلات اعطایی براساس سررسید، زمانی در ترازنامه افشا می شود که از زمان سررسید مطابق بخشنامههای بانک مرکزی زمانهای خاصی سپری شود و در طبقههای مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک الوصول قرار می گیرند.^{۱۲}

حق الوکاله بانکها: بند ۷ آئین نامه فصل چهارم قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۷ اردیبهشت ۱۳۶۲ هیات وزیران (تصویب نامه ۸۸۵۲۶) عنوان می دارد: حق الوکاله می تواند شامل هزینه های اداری بانکها برای تجهیز و اداره سپرده های سرمایه گذاری نیز بشود. در هر صورت مبلغ دیگری تحت هیچ عنوان توسط بانکها از سپرده گذاران اخذ نخواهد شد. طبق بخشنامه مب/۱۳۸۳ سال ۸۲ حداکثر نرخ حق الوکاله سال ۸۰ بانکها برابر نیم درصد ابلاغ گردید. طبق بخشنامه مب/۴۷۲ سال ۸۱ سقف حق الوکاله بانکها معادل ۵/۳٪ ابلاغ شد. طبق بخشنامه ۸۴۷ سال ۸۳ حداکثر حق الوکاله برابر ۵/۳٪ ابلاغ گردید. متغیر بودن میزان حق الوکاله بانکها مطابق بسته سیاستی و نظارتی سال ۹۰ بانک مرکزی بطوریکه حداکثر نرخ حق الوکاله ۲/۵٪ تعیین گردید.^{۱۳} لذا باید اذعان داشت که تغییر حق الوکاله بانکها بدون توجه به ماهیت فعالیت بانکداری مشارکتی است.

از سوی دیگر بسته های سیاستی و نظارتی بانک مرکزی نرخ های سود (بهره) عقود مختلف را از پیش به بانکها الزام می نماید که این موضوع مبحث مشارکت را به ربا با نرخ بهره ثابت تبدیل می نماید. این امر سبب می شود که بانکها فقط مجبور باشند تشریفات عملیات بانکداری بدون ربا را انجام دهند ولی وارد حریم ربا شوند.

عدم وجود چارچوب لازم برای حسابداری مشارکت: در حسابداری متعارف چنانچه زمان بازپرداخت بدهی طولانی تر تعریف شود، متناسب با آن میزان سود (بهره) تسهیلات (وام) افزون می گردد. این عمل از بُعد حسابداری به مفهوم تنزیل زمانی وام تلقی و در حسابها ثبت می گردد که کاملاً ربوی است. این عملیات در غالب عقود و مشخصاً در فروش اقساطی و اجاره به شرط تملیک و مرابحه و استصناع به وضوح قابل مشاهده است. این امر به این معنی است که زمان در مشارکت به عنوان عملیات ثابت مبتنی بر ارزش های فعلی و آتی پول مبتنی بر نرخ بهره قرار دارد.

عدم استفاده از مفهوم زمان در تعریف ربا از بُعد فقهی و بروز آن در حسابداری عملیات مشارکت: از لحاظ فقهی

^{۱۱} جهت اطلاع بیشتر مراجعه شود به سامانه اطلاع رسانی بانک مرکزی <http://www.cbi.ir/category/3719.aspx>

^{۱۲} به همان مرجع فوق مراجعه شود.

^{۱۳} به همان مرجع فوق مراجعه شود

تعاریف ربا^{۱۴} شامل متغیر زمان نمی‌شود. و این اشکال اساسی در تعارف فقهی از ربا است. به عبارتی اگر در معامله مدت‌دار زمان صفر باشد، معامله دیگر مدت‌دار نیست و نقدی است. لذا بروز بهره الا و لابد در حاشیه وجود زمان در پرداخت و دریافت متحقق می‌شود. به دلیل اینکه این موضوع در تعریف ربا مورد توجه فقیهان نیست لذا عقود تعریف شده در قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲ و آیین‌نامه‌های اجرایی آن و الزامات مترتب بر حسابداری مشارکت دچار ابهام اساسی تنزیل است.^{۱۵}

اغماض اصل تعلق نما به اصل در حسابداری متعارف: یکی از اصول مهم بانکداری اسلامی تعلق نما یا نتیجه عمل مشارکت به سپرده‌گذاران و فعالان مرتبط با سرمایه و فعالیت همان سرمایه‌گذاری خاص است. به عبارت دیگر نتیجه هر سرمایه‌گذاری باید به صاحبان همان سرمایه بکارگرفته شده منتقل شود. رویه فعلی که تمام سود و زیان فعالیت‌های مختلف یکجا انباشته و به سپرده‌گذاران به عنوان سود قطعی منتقل می‌شود موافق اصول کلی بانکداری اسلامی نیست. هرچند به شرط توافق ضمن عقد می‌توان این مورد را در شرایط عقد گنجانند و به عبارتی این اصل کلی را بدون ایراد شرعی و قانونی دور زد. ولی جهت حرکت به سمت بانکداری اسلامی باید این امر را مرعی داشت. حسابداری متعارف نیز این موضوع را نادیده گرفته و لذا ساختار طبقه‌بندی حساب‌ها را به گونه‌ای تدوین نمی‌نماید که تفکیک حساب‌ها در سمت دارایی و بدهی به یکدیگر ملحق باشند.

اصول حسابداری مشارکت راستین

حسابداری در عملیات مشارکت راستین بر مبنای اصول زیر استوار است:

- ۱- نرخ بهره در ثبت اسناد حسابداری و عملیات و حساب‌ها و تحلیل‌های مالی بکار برده نمی‌شود.
- ۲- حال کردن یا آتی کردن ارزش دارایی‌ها از طریق به دست آوردن ارزش فعلی یا ارزش آتی که در حسابداری متعارف با استفاده از نرخ بهره انجام می‌شود در حسابداری مشارکت راستین مبنای محاسبه ارزش زمانی سرمایه نیست. در حسابداری مشارکت راستین مبنای محاسبات ارزش زمانی سرمایه، مبلغ و مدت مشارکت است.
- ۳- «سرمایه زماندار» حاصلضرب ارزش اسمی سرمایه در مدت مشارکت همان سرمایه در طرح^{۱۶} تعریف می‌شود.
- ۴- سهم‌الشرکه هر صاحب سرمایه در یک مشارکت برابر است با نسبت «سرمایه زماندار» هر فرد تقسیم بر مجموع «سرمایه‌های زماندار» همه شرکاء. این نسبت «سهم‌الشرکه زماندار» نامیده می‌شود.
- ۵- سود یا زیان در بانکداری مشارکت راستین به نسبت «سهم‌الشرکه زماندار» صاحبان سرمایه بین آنها توزیع می‌شود.
- ۶- در حسابداری مشارکت راستین برای هر طرح برابری «منابع زماندار» و «مصارف زماندار» ضروری است. «منابع

^{۱۴} - بیدآباد، بیژن و عبدالرضا هر سینی، تحلیل فقهی- اقتصادی ربا در وام‌های مصرفی و سرمایه‌گذاری و کاستیهای فقه متداول در کشف احکام شارع. ارائه شده به همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۲.

<http://www.bidabad.ir/doc/reba-fa.pdf>

^{۱۵} - بیدآباد، بیژن و عبدالرضا هر سینی، شرکت سهامی بانک غیر ربوی و بازمینی ماهیت ربوی و غیر ربوی عملیات بانکی متداول. مجموعه مقالات سومین همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی «نظریه اقتصاد اسلامی و عملکرد اقتصاد ایران»، ۳-۴ دی ۱۳۸۲، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، صفحات ۲۲۴-۱۹۳، تهران.

<http://www.bidabad.ir/doc/sherkat-sahami-bank.pdf>

^{۱۶} طرح: مجموعه فعالیت‌های اقتصادی مجری است که تحت برنامه منسجم و مشخص، در زمان محدود و با کیفیت، شرایط و هزینه معین به قصد انتفاع برای تأمین مالی در قالب بانکداری مشارکت راستین به بانک ارائه می‌شود.

زماندار» برابر است با مجموع «سپرده زماندار» همه سپرده گذاران. «مصارف زماندار» برابر است با مجموع «مصرف زماندار» وجوه پرداخت شده به مجری. «سپرده زماندار» از حاصلضرب مبلغ اسمی سپرده در مدت زمان مشارکت همان سپرده در طرح به دست می‌آید. «مصرف زماندار» برابر است با حاصلضرب مبلغ اسمی پرداخت شده به مجری در مدتی که همان وجه در اختیار وی قرار گرفته است.

۷- اسناد حسابداری هر طرح و عملیات مالی مربوط به آن در سرفصل جداگانه ثبت و نگهداری می‌شود.

۸- سود یا زیان هر طرح متعلق به همان طرح بوده و در ذیل سرفصل همان طرح ثبت و آثار مالی آن بر مجری و سپرده گذاران همان طرح مترتب خواهد بود.

۹- در حسابداری مشارکت راستین آثار ناشی از تأخیرات غیرموجه بر مبنای روش‌های متداول اخذ جریمه تأخیر تأدیه مبتنی بر نرخ بهره بر متعهد تحمیل نمی‌شود. برای کمّی کردن آثار تأخیرات متعهد باید اثر تأخیر بر ارقام درآمدها و هزینه‌های طرح اندازه‌گیری شده و به میزان خالص این اثر جریمه اخذ شود.

۱۰- واسطه وجوه بودن بانک در بانکداری مشارکت راستین موجب تفاوت فرآیندهای ثبت اسناد حسابداری در این شیوه بانکداری با بانکداری متعارف می‌شود. در این شیوه سرفصل حساب واسطه برای وجوه دریافتی می‌تواند در بخش بدهی‌ها به صورت ارقام بالای خط ترازنامه و یا در قالب تعهدات بانک در ارقام زیرخط ترازنامه ثبت شود. تعهدات مجری بابت صدور گواهی‌های راستین^{۱۷}، اسناد انتظامی قراردادهای، وثائق و تضمینات، تعهدات بانک و سایر شرکت‌های بیمه‌ای برای بیمه بخشی از اصل سرمایه سپرده گذاران از جمله سایر اسناد زیرخط ترازنامه در بخش دارایی‌ها است. هنگام تسویه، اسناد معکوس موارد فوق ثبت می‌شود.

۱۱- با توجه به ثبت اسناد حسابداری در بند ۱۰ و به دلیل اینکه وجوه دریافتی از سپرده گذار و پرداختی به مجری همانند وجوه امانی و تعهدات است و در زیر خط ترازنامه ثبت می‌شود، ارقام ذخیره احتیاطی و ذخیره قانونی با توجه به این نحوه ثبت حسابداری با بانکداری متعارف تفاوت ماهوی می‌یابد.

۱۲- با توجه به بندهای فوق و ویژگی‌های بانکداری مشارکت راستین که بانک را تبدیل به واسطه وجوه می‌کند وقوع مطالبات معوق، سررسید گذشته، مشکوک الوصول و سوخت شده فقط در صورت عدم اجرای دقیق مفاد مقررات محتمل خواهد بود.

۱۳- نسبت کفایت سرمایه طبق آیین‌نامه کفایت سرمایه (مصوب ۱۳۸۲/۱۱/۲۵ شورای پول و اعتبار) از تقسیم سرمایه پایه (طبق آیین‌نامه مربوط به سرمایه پایه بانک‌ها و موسسات اعتباری مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۲۷) به مجموع دارایی‌های ارقام بالای خط و زیر خط موزون به ریسک محاسبه می‌شود. حداقل این نسبت برای بانک‌های متعارف ۸/۸ معین شده است. با توجه به تغییر ماهیت عملیات مالی و حسابداری در بانکداری مشارکت راستین ناشی از بندهای فوق

^{۱۷} گواهی‌های راستین: نام مجموعه گواهی‌های طراحی شده در بانکداری مشارکت راستین است که در سیستم پایه یا زیرسیستم‌های آن طبق ضوابط بانکداری مشارکت راستین تعریف و صادر می‌شوند. گواهی‌های راستین با توجه به وجه نظارتی واحد امین بانک بر نحوه عملیات مجری متفاوت از اوراق و با پیشوند گواهی منتشر می‌شوند. بی‌نام بودن، قابل انتقال به غیر، قابلیت خرید و فروش در بازار ثانویه مجازی (بازار گواهی راستین)، درآمدزا بودن معاملات برای بانک، تعیین قیمت برحسب مکانیزم عرضه و تقاضا در بازار گواهی راستین، تسویه دوره‌ای با آخرین مالک گواهی، امکان خصوصی یا دولتی بودن و حقیقی یا حقوقی بودن مشتریان، از جمله خصوصیات است که این گواهی‌ها دارای آن هستند. تسویه یا تبدیل گواهی‌های راستین زیر نظر واحد امین بانک انجام می‌شود.

تعیین نسبت جدید کیفیت سرمایه برای این نوع بانکداری ضروری است.

عملیات حسابداری مشارکت راستین

منابع مورد نیاز طرح در دوره‌های زمانی مختلف در طرح‌نامه^{۱۸} مشخص می‌شود. بر اساس اطلاعات طرح‌نامه میزان سرمایه‌گذاری لازم و «سپرده زماندار» و نتیجتاً «منابع زماندار» طرح تعیین می‌گردد. این اقلام جملگی بر مبنای پیش‌بینی طرح‌نامه خواهند بود. «مصارف زماندار» منابع پولی تجهیز شده به صورت مرحله‌ای منتج از پیش‌بینی طرح‌نامه مصوب خواهد بود. در این رابطه منابع پولی توسط بانک در زمانهای مختلف و پس از اخذ مستندات لازم در هر مرحله به تشخیص واحد امین^{۱۹} و تایید اداره مشارکت بانک به معجری پرداخت می‌شود. بانک با ضرورت برابری منابع زماندار و مصارف زماندار در محصولات^{۲۰} بانکداری مشارکت راستین برای هر مرحله، به تجهیز منابع و صدور گواهی راستین برای سپرده‌گذار و تخصیص آن به معجری اقدام می‌کند.

سود در سیستم پایه^{۲۱} بانکداری مشارکت راستین (PLS) در محصولات نوع اول (مشارکت در سود یا زیان یک طرح) و نوع دوم (مشارکت در سود یا زیان بسته‌ای از طرح‌ها) در طرح‌های پایان‌پذیر^{۲۲} برای گواهی‌های مشارکت بر اساس روابط زیر محاسبه می‌شود:

- ۱- پس از پایان عملیات اجرایی، طرح (یا بسته طرح‌ها) به فروش می‌رسد.
- ۲- در عبارات زیر ارزش سرمایه به معنی میزان سرمایه مشارکت سپرده‌گذار، و ارزش آورده به معنی ارزش آورده

^{۱۸} طرح‌نامه: نوشته‌ای است حاکی از مجموعه اطلاعات لازم و مورد نیاز در خصوص مشخصات طرح پیشنهادی و بیانگر تحلیل‌ها و بررسی و توجیه طرح از جنبه‌های مختلف اقتصادی، فنی و مالی و مانند آن که توسط معجری تهیه و به همراه اطلاعات و مستندات و مجوزهای قانونی لازم برای بررسی و اتخاذ تصمیم به بانک ارائه می‌شود و پس از بررسی و در صورت تصویب نهایی توسط واحد ارزیابی اداره مشارکت بانک سندی است که مفاد آن در هر صورت به طرفیت معجری قابل استناد است.

^{۱۹} واحد امین: واحدی است که امور نظارتی فرآیندهای مشارکت راستین را به نمایندگی از طرف بانک در خصوص حسن اجرای طرح، کنترل عملیات اجرایی در مقایسه با برنامه‌های اعلام شده، نحوه تخصیص منابع و چگونگی مصرف بهینه آنها... را با استفاده از شاخصهای کلیدی و رسیدگی به صورتهای مالی و نظارت بر تحویل طرح به عهده دارد.

^{۲۰} سپرده‌گذار می‌تواند در محصولات سه‌گانه زیر مبادرت به سپرده‌گذاری و مشارکت کند:

محصول نوع اول: مشارکت در سود و زیان طرح خاص: سپرده‌گذار می‌تواند خود یکی از طرح‌های ارزیابی شده توسط بانک را انتخاب و از طریق خرید گواهی راستین طرح مربوطه در طرح منتخب سرمایه‌گذاری نموده و به نسبت قیمت اسمی گواهی خریداری شده و مدت زمان مشارکت در طرح مورد نظر مشارکت می‌کند.

محصول نوع اول: مشارکت در سود و زیان بسته طرح‌ها: سپرده‌گذار بجای سرمایه‌گذاری در یک طرح خاص همزمان در چند طرح از طرح‌های عرضه شده که بدلیل خصوصیات و شرایط آنها در قالب مجموعه‌ای از طرح‌ها که توسط بانک دسته‌بندی و به عنوان بسته یا سبدی از طرح‌ها تعریف شده است از طریق خرید گواهی راستین مربوط، سرمایه‌گذاری و به نسبت قیمت اسمی گواهی خریداری شده و مدت زمان مشارکت در مجموعه طرح‌های منتخب مشارکت می‌کند.

محصول نوع سوم: مشارکت در سود و زیان بانک: سپرده‌گذار سپرده خود را در اختیار بانک قرار می‌دهد تا در آن قسمت از سود یا زیان بانک که از طریق سرمایه‌گذاری در طرح‌های موضوع بانکداری مشارکت در سود و زیان به دست می‌آید مشارکت کند.

^{۲۱} سیستم پایه مشارکت راستین (PLS): اشاره به فرآیند اصلی و قواعد و ضوابط کلی بانکداری مشارکت راستین دارد.

^{۲۲} طرح‌های پایان‌پذیر پس از آغاز دوره بهره‌برداری از لحاظ سپرده‌گذار مولد نیستند و پس از پایان دوره ساخت و آغاز دوره بهره‌برداری از نظر بانک و سپرده‌گذار پایان یافته تلقی شده و به مصرف می‌رسند.

مجری و ارزش بازدهی کار مجری به معنی ارزش ناشی از فعالیت مجری، و ارزش افزوده به معنی ارزش مازاد (سود) ایجاد شده بر جمع سرمایه و آورده است که از فروش طرح (یا طرح‌ها) به دست می‌آید. به عبارت دیگر قیمت فروش طرح (یا طرح‌ها) منهای جمع ارزش سرمایه و آورده برابر ارزش افزوده طرح (یا طرح‌ها) می‌باشد. با این تعریف روابط زیر قبل از کسر کارمزد ارائه خدمات مدیریت سرمایه بانک صادق هستند:

$$\text{ارزش آورده} + \text{ارزش سرمایه پرداخت شده} = \text{بهای تمام شده طرح}$$

عبارت فوق تعادل منابع و مصارف طرح را نشان می‌دهد. بهای تمام شده طرح شامل هزینه‌های ارزیابی و نظارت طبق مفاد مقررات می‌شود.

$$\text{ارزش افزوده} + \text{بهای تمام شده} = \text{ارزش بازدهی کار} + \text{ارزش آورده} + \text{ارزش سرمایه پرداخت شده}$$

$$\text{قیمت فروش طرح} = \text{ارزش افزوده} + \text{بهای تمام شده طرح}$$

$$\text{قیمت فروش طرح} = \text{ارزش بازدهی کار} + \text{ارزش آورده} + \text{ارزش سرمایه پرداخت شده}$$

۳- بازدهی سپرده‌گذار از ارزش افزوده ایجاد شده برابر خواهد بود با نسبت ارزش سرمایه سپرده‌گذار بر قیمت فروش طرح و همچنین نسبت بازدهی مجری از ارزش افزوده ایجاد شده برابر خواهد بود با مجموع نسبت بازدهی ارزش آورده مجری به قیمت فروش طرح بعلاوه نسبت بازدهی ارزش افزوده ایجاد شده بر قیمت فروش طرح. در زیرسیستم‌های مالی^{۳۳} بانکداری مشارکت راستین که ارزش طرح در عوض فروش تقویم می‌شود به جای قیمت فروش طرح از بهای تقویم شده طرح استفاده می‌گردد:

$$(\text{بهای تقویمی طرح}) \div (\text{ارزش سرمایه سپرده‌گذار}) = \text{نسبت بازدهی سرمایه سپرده‌گذار}$$

$$(\text{بهای تقویمی طرح}) \div (\text{ارزش آورده مجری}) = \text{نسبت بازدهی آورده مجری}$$

$$(\text{بهای تقویمی طرح}) \div (\text{ارزش افزوده طرح}) = \text{نسبت بازدهی کار مجری}$$

۴- میزان سهم سپرده‌گذار و مجری از ارزش افزوده از حاصلضرب نسبت بازدهی آنها در ارزش افزوده طرح به دست خواهد آمد. به عبارت دیگر:

$$(\text{ارزش افزوده طرح}) \times (\text{نسبت بازدهی سرمایه سپرده‌گذار}) = \text{میزان سهم سپرده‌گذار از ارزش افزوده}$$

$$(\text{ارزش افزوده طرح}) \times (\text{نسبت بازدهی آورده مجری}) = \text{میزان سهم آورده مجری از ارزش افزوده}$$

$$(\text{ارزش افزوده طرح}) \times (\text{نسبت بازدهی کار مجری}) = \text{میزان سهم کار مجری از ارزش افزوده}$$

به عبارت دیگر:

$$\text{بازدهی سرمایه سپرده‌گذار از ارزش افزوده} = \text{میزان سهم سپرده‌گذار از ارزش افزوده}$$

$$\text{بازدهی آورده مجری از ارزش افزوده} = \text{میزان سهم آورده مجری از ارزش افزوده}$$

$$\text{بازدهی کار مجری از ارزش افزوده} = \text{میزان سهم کار مجری از ارزش افزوده}$$

^{۳۳} زیرسیستم‌های مالی مشارکت راستین: اشاره به روش‌های تأمین مالی مشخص با هدف تأمین منابع نیازهای مالی خاص و یا خدمات خاص مالی دارد. زیرسیستم‌های مالی بانکداری مشارکت راستین تحت قواعد و ضوابط کلی سیستم پایه بانکداری مشارکت راستین (PLS) می‌باشند.

۵- میزان سهم سپرده‌گذار از قیمت فروش طرح از جمع میزان سهم سپرده‌گذار از ارزش افزوده بعلاوه سپرده وی به دست می‌آید. همچنین میزان سهم مجری از قیمت فروش طرح از جمع میزان سهم آورده مجری از ارزش افزوده بعلاوه میزان سهم کار مجری از ارزش افزوده بعلاوه آورده مجری به دست خواهد آمد. به عبارت دیگر:

$$\text{سپرده سپرده‌گذار} + (\text{میزان سهم سپرده‌گذار از ارزش افزوده}) = \text{میزان سهم سپرده‌گذار از قیمت فروش طرح}$$

$$\text{میزان سهم مجری (آورده مجری)} + \text{میزان سهم کار مجری} + \text{میزان سهم آورده مجری} = \text{میزان کل سهم مجری از قیمت فروش طرح}$$

۶- جمع دو رابطه اخیر نشان می‌دهد که پس از توزیع:

$$\text{آورده مجری} + \text{سرمایه سپرده‌گذار} + \text{ارزش افزوده} = \text{سهم مجری از طرح} + \text{سهم سپرده‌گذار از طرح}$$

۷- چنانچه روابط فوق را جمع‌بندی کنیم به رابطه زیر خواهیم رسید که در آن:

$$\text{ارزش افزوده} = \text{بازدهی کار} + \text{بازدهی آورده} + \text{بازدهی سرمایه پرداخت شده}$$

۸- این نوع توزیع از لحاظ اقتصادی منطبق با رابطه مشهور توزیع ارزش افزوده اولر^{۲۴} به کار و سرمایه براساس بازدهی هر یک از دارندگان کار و سرمایه است که اساس توزیع سود در بانکداری مشارکت راستین می‌باشد.

۹- کارمزد ارائه خدمات مدیریت سرمایه بانک براساس مقررات، پس از محاسبات تسهیم فوق از سپرده‌گذار و مجری به نسبت «سهم‌الشرکه زماندار» آنها کسر و مابقی به سپرده‌گذار و مجری پرداخت خواهد شد.

حسابداری صندوق‌های با سرمایه متغیر

حسابداری مشارکت راستین برای صندوق‌های با سرمایه متغیر^{۲۵} از قرار ذیل است:

۱- سرمایه اسمی صندوق برابر است با مجموع مبالغ اسمی سهم‌الشرکه شرکاء اعم از موسسین و سایرین در ابتدای هر دوره مالی.

۲- مقاطع زمانی دوره مالی صندوق باید از قبل تعیین و در اساسنامه صریحاً قید شده باشد.

۳- نسبت سهم‌الشرکه هر شریک از سرمایه صندوق برابر است با نسبت مبلغ اسمی آورده وی تقسیم بر مبلغ اسمی سرمایه صندوق در ابتدای هر دوره مالی.

^{۲۴} بیدآباد، بیژن، توزیع سود مشارکت بین سپرده‌گذار و مجری براساس قضیه اولر در بانکداری راستین، کنفرانس توسعه مدیریت پولی و بانکی، بانک انصار، ۹-۸ بهمن ۱۳۹۲، تهران.

<http://www.bidabad.ir/doc/PLS-accounting-fa.pdf>

^{۲۵} شرکت سهامی با سرمایه متغیر شرکت سهامی خاص یا عام بوده که مبلغ دارایی و سهام سهامداران آن در طول زمان با تغییر در میزان سهام یا ورود و خروج سهامداران متغیر است. سهام سهامداران شرکت در هر مقطع از زمان براساس میزان سهم هر سهامدار در همان زمان محاسبه و آثار مالی شرکت به میزان سهم سهامداران در همان مقطع به سهامداران بار خواهد شد. سهامداران شرکت به نسبت مدت و مبلغ سهام خود در سرمایه بانک شریکند. سرمایه کل شرکت در هر زمان متغیر می‌تواند باشد. سرمایه شرکت برابر است با مجموع سهام شرکت به نسبت تعداد روزهایی که هر سهامدار سهام خود را در شرکت نگهداشته است. تعداد سهام این شرکت سهامی را برابر تعداد روزهایی که ارزش اسمی هر واحد سهم در شرکت نگهداشته می‌شود فرض کنید. اگر چنین شرکتی یک شرکت سهامی در نظر گرفته شود کلیه سهام‌داران به میزان مبلغ و مدت شراکت خود مالک و صاحبان سرمایه این شرکت خواهند بود و متناسب با مبلغ و مدت سرمایه‌های خود از منافع شرکت سود می‌برند یا در مقابل زیان وارده خسارت تحمل می‌نمایند.

۴- سهم هر شریک از سود یا زیان صندوق در پایان هر دوره مالی برابر است با سهم‌الشرکه زماندار شریک ضربدر سود یا زیان صندوق.

۵- چنانچه شریک سود یا زیان متعلقه ناشی از مشارکت در صندوق را در پایان دوره مالی دریافت ننماید، مبلغ سود یا زیان به مبلغ اسمی سرمایه وی در اول دوره مالی بعد اضافه می‌گردد.

تغییر در زمانبندی

از مسائل رایج فعلی در بانکداری ایران موضوع جریمه تأخیر تأدیه است که منع اخذ آن از سوی برخی فقیهان موجب وارد آمدن خسارت به بانک و تشویق وام‌گیرنده به عدم ایفای تعهدات وی است. لذا باید راه حلی اصولی برای برخورد با این موضوع طرح نمود تا ضمن حفظ حقوق بانک منجر به اخذ ربای مضاعف نگردد.

بانک تمامی عملیات اجرایی و مالی طرح را تحت نظر گرفته و هنگام تسویه حساب میزان تأخیر در انجام طرح را محاسبه و اعمال می‌کند. در صورتی که طرح در تاریخ مقرر در طرح‌نامه به پایان نرسد، امین موظف است مظنه قیمت بازار برای همه اقلام هزینه‌ای طرح اعم از کالا، خدمت، مواد اولیه و واسطه‌ای اصلی و کمکی، ماشین‌آلات، تجهیزات، تأسیسات، زمین، دستمزدها، خدمات بکارگرفته شده و سایر اقلام هزینه‌ای را در زمان مقرر شده در طرح‌نامه تحت عنوان زمان پایان طرح، برای محاسبه آثار تغییر در هزینه طرح در اثر تأخیر از بازار استعلام و همراه با مستندات لازم ثبت و نگهداری کند. همچنین امین موظف است قیمت فروش طرح اعم از دارایی، محصول، کالا و خدمت را در تاریخ مزبور حسب مورد براساس قیمت طرح‌های پایان یافته، دارایی‌ها یا کالاهای مشابه استعلام یا برآورد نموده و برای محاسبه آثار مالی تغییر در درآمد طرح در اثر تغییر در زمانبندی همراه با مستندات ثبت و نگهداری کند.

آثار تغییر قیمت‌ها بر هزینه‌های طرح در اثر تأخیر در زمانبندی با استفاده از رابطه زیر محاسبه می‌شود:

بهای تمام شده برآوردی طرح در تاریخ مقرر	-	بهای تمام شده طرح	=	میزان آثار هزینه‌ای ناشی از تأخیر در زمانبندی
در طرح‌نامه طبق اطلاعات اخیرالذکر				

آثار تغییر قیمت‌ها بر درآمدهای طرح ناشی از تأخیر در زمانبندی با استفاده از رابطه زیر محاسبه می‌شود:

قیمت فروش برآوردی طرح در تاریخ مقرر در طرح‌نامه طبق اطلاعات اخیرالذکر	-	قیمت فروش طرح	=	میزان آثار درآمدی ناشی از تأخیر در زمانبندی
---	---	---------------	---	---

چنانچه براساس تشخیص امین (و واحد امین) و تأیید اداره مشارکت بانک قصور مجری در انجام تعهدات سبب تغییر در میزان هزینه‌های طرح موضوع آثار تغییر قیمت بر هزینه‌ها و درآمدهای طرح) شود، خالص تغییر در درآمد منهای هزینه به شرط منفی بودن از سهم درآمد مجری یا از محل تضمینات و وثائق وی کسر و به سپرده‌گذاران پرداخت خواهد شد.

چنانچه تقصیر مجری سبب تأخیر در انجام تعهدات و زمانبندی شود و تشخیص امین و تأیید اداره مشارکت بانک مجری را مقصر بشناسد بطوری که منابع در اختیار را طبق قرارداد و تعهدات هزینه ننموده باشد مبلغی بعنوان جریمه به مجری تعلق خواهد گرفت که بانک موظف به کسر آن از سهم درآمد مجری یا از محل تضمینات و وثائق وی می‌باشد

تا در مرحله بعد به سپرده گذاران منتقل کند. این جریمه در صورتی قابل مطالبه است که نرخ بازدهی زمانی سپرده‌ها هنگام تسویه از همین نرخ در زمانی که طرح باید طبق طرح‌نامه به پایان می‌رسید کمتر باشد. بانک در ابتدا مطالبات ناشی از قصور مجری را محاسبه و سپس جریمه موضوع این ماده را اعمال می‌کند به نحوی که بخشی از جریمه وضع شده ناشی از قصور مجری پوشش داده شود. لذا بانک باید ابتدا نسبت به اعمال جریمه ناشی از قصور مجری اقدام سپس در صورت تقصیر مجری مابه التفاوت جریمه را محاسبه و خالص تغییر سود (درآمد منهای هزینه) ناشی از تأخیر ناشی از قصور مجری را اعمال کند. نرخ جریمه تأخیر در انجام تعهد موضوع این ماده به روش زیر محاسبه می‌شود:

۱- نرخ بازدهی سپرده بر مبنای طرح‌نامه برابر خواهد بود با:

	سهم سود	بهای تمام شده	قیمت فروش		
ارزش آورده	برآوردی مجری	برآوردی طرح در	برآوردی طرح	-	برآوردی طرح
مجری	در زمان مقرر در	زمان مقرر در	در زمان مقرر در	-	در زمان مقرر در
	طرح‌نامه	طرح‌نامه	طرح‌نامه	=	طرح‌نامه
	سهم سود	بهای تمام شده	برآوردی طرح	-	برآوردی طرح
	ارزش آورده	برآوردی مجری	در زمان مقرر در	-	در زمان مقرر در
	مجری	طرح‌نامه	طرح‌نامه	=	طرح‌نامه

۲- نرخ بازدهی زمانی سپرده بر مبنای طرح‌نامه برابر خواهد بود با:

	$\text{نرخ بازدهی سپرده بر مبنای طرح‌نامه} = \frac{\text{نرخ بازدهی سپرده بر مبنای طرح‌نامه}}{\text{طول مدت طرح در طرح‌نامه}}$
--	--

۳- نرخ بازدهی سپرده تحقق یافته برابر خواهد بود با:

	سهم سود مجری	بهای تمام شده	قیمت فروش		
ارزش آورده	- مجری	- طرح	- طرح	-	- طرح
مجری	ارزش آورده	سهم سود مجری	بهای تمام شده	-	بهای تمام شده
	مجری	طرح	طرح	=	طرح

۴- نرخ بازدهی زمانی سپرده بر مبنای طرح‌نامه برابر خواهد بود با:

	$\text{نرخ بازدهی سپرده تحقق یافته} = \frac{\text{نرخ بازدهی سپرده تحقق یافته}}{\text{طول مدت طرح}}$
--	--

۵- نرخ جریمه تأخیر در انجام تعهد برابر خواهد بود با:

نرخ بازدهی زمانی سپرده تحقق یافته - نرخ بازدهی زمانی سپرده بر مبنای طرح نامه = نرخ جریمه تأخیر انجام تعهد

چنانچه نرخ جریمه تأخیر در انجام تعهد مثبت بود با حاصلضرب نرخ جریمه تأخیر در انجام تعهد در مجموع مبلغ اسمی منابع سپرده‌ای طرح (بدون توجه به زمان)، میزان جریمه تأخیر لازم‌الاجرا از مجری محاسبه می‌شود.

واحد امین اداره مشارکت بانک بر اساس مقررات تمامی عملیات مالی و تولید و جابجایی مواد و کالا را تحت نظر گرفته و در صورت عدم تحویل کالا در سررسید، مجری (تولید کننده) ملزم است مطابق قرارداد با نظارت واحد امین در هریک از موارد خودداری و تاخیر بر اساس مفاد قرارداد و این فصل پس از پرداخت کارمزد و هزینه‌های بانک بعنوان جریمه از طریق بانک به خریدار یا سپرده‌گذار پرداخت کند. اداره مشارکت بانک پس از وصول مبالغ مذکور و در صورت عدم ایفای تعهدات مجری، از محل تضمینات و وثائق وی اقدام به وصول مطالبات بانک و سپرده‌گذار (یا دارنده گواهی مربوط یا خریدار) خواهد کرد.

علاوه بر جریمه مذکور، بنا به درخواست سپرده‌گذار یا خریدار، خسارت دیگری از مجری اخذ نمی‌شود. در صورتی که عملکرد مجری در حین انجام طرح حاکی از آن باشد که تحویل کالا توسط مجری با تأخیر قابل قبول در عرف پس از تاریخ تحویل پیش‌بینی شده در طرح نامه میسر نباشد اداره مشارکت بانک موظف است تا در تاریخ تحویل کالا، مطالبات سپرده‌گذار (یا خریدار یا دارنده گواهی مربوط) و بانک را از محل وثائق و تضمینات مجری وصول و پرداخت کند.

تسویه حساب

مرجع رسیدگی به هزینه‌های انجام شده توسط مجری، واحد امین خواهد بود. واحد امین موظف است در خصوص مصرف وجوه توسط مجری، نگهداری حسابها و صورتهای مالی طرح، نظارت، رسیدگی و اظهار نظر کند. رسیدگی‌های واحد امین بر اساس نوع طرح و با توجه به نوع فعالیت و سایر ویژگی‌های آن است که می‌تواند به صورت گزارش‌های ادواری (ادوار گزارش‌ها توسط واحد امین مشخص می‌شود) و با بررسی صورت وضعیتهای ارائه شده توسط مجری باشد. رسیدگی‌های انجام شده توسط واحد امین مورد پذیرش مجری خواهد بود. حق الزحمه خدمات واحد امین در ارتباط با هر طرح، به عنوان هزینه‌های آن طرح تلقی می‌شود. هزینه‌های تایید نشده توسط واحد امین به عنوان هزینه‌های طرح و یا آورده نقدی مجری تلقی نشده و اینگونه هزینه‌ها کلاً بر عهده مجری بوده و جزو هزینه‌های سرمایه‌گذاری طرح پذیرفته نمی‌شود. هزینه‌های قانونی طرح نظیر مالیات و سایر کسورات قانونی مورد پذیرش واحد امین، جزو هزینه‌های قابل قبول می‌باشد. مجری موظف است قبلاً نسبت به برآورد و درج این نوع هزینه‌ها در طرح نامه اقدام کند.

با توجه به اینکه عملیات بانکداری مشارکت در سود و زیان به نوعی پیمانکاری در خدمات مدیریت سرمایه است لذا مجری پیمانکاری تلقی می‌شود که منابع مالی سپرده‌گذار را توسط بانک در فعالیت اقتصادی خود به کار می‌بندد بنابراین بر اساس ماده ۱۰۴ قانون مالیاتهای مستقیم نرخ مالیاتی پیمانکاری بر فعالیت وی مترتب خواهد بود. نرخ مالیات بر فعالیتهای مشارکت در سود و زیان از حداکثر ده درصد میزان ارزش افزوده طرح تجاوز نخواهد کرد.

تسویه حساب نهایی با مجری مشروط به رعایت مفاد مقررات تغییر در زمانبندی است و زمان تسویه حساب با مجری، پس از رسیدگی‌های نهایی واحد امین و پایان قطعی طرح، ظرف مدت مقرر در قرارداد انجام می‌شود. پایان

قطعی طرح حسب نوع آن و نوع محصول بانکداری مشارکت راستین و زیرسیستم‌های آن و نوع گواهی‌های صادره منوط به تحقق تمام شرایط قراردادهای منعقد شده با مجری خواهد بود.

خسارت ناشی از تأخیر در زمانبندی، که منتج از عدم تأمین به موقع منابع تأیید شده واحد امین توسط بانک باشد به شرط عدم قصور مجری بر عهده مجری نخواهد بود. چنانچه تأخیر ناشی از قصور یا تقصیر بانک باشد بانک موظف است تا طبق مفاد مقررات تغییر در زمانبندی میزان خسارت وارده را جبران کند.

در طرح‌های پایان‌پذیر و پایان‌ناپذیر^{۲۶} و یا انواع دارایی‌های مولد^{۲۷} و اجاری^{۲۸} و موات^{۲۹} نحوه تسویه حساب در هر نوع از این طرح‌ها با توجه به نوع تأمین مالی و گواهی به شکل زیر صورت می‌گیرد:

- ۱- در طرح‌هایی که با گواهی مشارکت تأمین مالی می‌شوند هنگام پایان طرح و پس از زمان فروش مورد مشارکت (پایان دوره ساخت طرح پایان‌پذیر) با سپرده‌گذار و مجری تسویه حساب می‌شود. طرح‌های مشمول این نوع تسویه حساب طرح‌های پایان‌پذیر تلقی می‌شوند. تسویه حساب سپرده‌گذار با بانک در مورد سود یا زیان گواهی مشارکت در ارتباط با محصول نوع سوم (مشارکت در سود یا زیان شعبه/بانک) در پایان سال مالی به صورت قطعی بر اساس صورتهای مالی شعبه/بانک صورت خواهد گرفت.
- ۲- در طرح‌هایی که با گواهی پذیره تأمین مالی می‌شوند پس از پایان دوره ساخت با تبدیل گواهی‌های پذیره به سهام شرکت مجری یا شرکت جدیدالتأسیس، بانک با سپرده‌گذار و مجری تسویه حساب می‌کند. طرح‌های مشمول این نوع تسویه حساب طرح‌های پایان‌ناپذیر تلقی می‌شوند.
- ۳- در طرح‌هایی که با گواهی مضاربه تأمین مالی می‌شوند هنگام پایان طرح، زمان فروش مورد مضاربه (پایان عملیات فروش کالای مورد مضاربه) می‌باشد و در این مقطع با سپرده‌گذار و مجری تسویه حساب صورت می‌گیرد. طرح‌های مشمول این نوع تسویه، طرح‌های پایان‌پذیر تلقی می‌شوند.
- ۴- در طرح‌هایی که با گواهی مضاربه ادواری تأمین مالی می‌شوند منافع مضاربه به صورت ادواری به سپرده‌گذار پرداخت می‌شود و هنگام پایان طرح زمان فروش آخرین بخش مورد مضاربه (پایان عملیات فروش کالای مورد مضاربه) بوده و در آن زمان با سپرده‌گذار و مجری تسویه حساب صورت می‌گیرد. طرح‌های مشمول این نوع تسویه، طرح‌های پایان‌پذیر تلقی می‌شوند.
- ۵- در طرح‌هایی که با گواهی آتی تأمین مالی می‌شوند هنگام پایان طرح، زمان تحویل کالای موضوع طرح پس از ساخت کالا در JFS3 یا فروش کالای نهایی در JFS4 بوده و با سپرده‌گذار و مجری و خریدار تسویه حساب صورت می‌گیرد. طرح‌های مشمول این نوع تسویه حساب طرح‌های پایان‌پذیر تلقی می‌شوند.
- ۶- در طرح‌هایی که با گواهی مقاسطه تأمین مالی می‌شوند هنگام تسویه حساب طرح زمانی است که با پرداخت آخرین قسط مجری به سپرده‌گذار و تملیک کامل طرح به مجری، بانک با سپرده‌گذار و مجری تسویه حساب

^{۲۶} طرح‌های پایان‌ناپذیر آن دسته از طرح‌ها هستند که پس از پایان دوره ساخت و آغاز دوره بهره‌برداری به تولید می‌رسند و پس از آغاز دوره بهره‌برداری از لحاظ سپرده‌گذار و مجری مولد هستند و سپرده‌گذار از بازدهی طرح در طول عمر اقتصادی طرح منتفع می‌شود.

^{۲۷} - دارایی‌های مولد: به بنگاه‌های در حال فعالیت اطلاق می‌شود.

^{۲۸} - دارایی‌های اجاری: به آن دسته از دارایی‌هایی اطلاق می‌شود که قابلیت اجاره به غیر دارند.

^{۲۹} - به بنگاه‌های از کار افتاده و تعطیل و زمین‌های زراعی کشت نشده و دارایی‌های مشابه گفته می‌شود.

- می‌کند. طرح‌های مشمول این نوع تسویه حساب طرح‌های پایان‌پذیر تلقی می‌شوند.
- ۷- در طرح‌هایی که با گواهی مقاسطه اجاره تأمین مالی می‌شوند هنگام تسویه حساب طرح زمانی است که با پرداخت آخرین قسط و اجاره مجری به سپرده‌گذار و تملیک کامل طرح به مجری، بانک با سپرده‌گذار و مجری تسویه حساب می‌کند. طرح‌های مشمول این نوع تسویه حساب طرح‌های پایان‌پذیر تلقی می‌شوند.
- ۸- در طرح‌هایی که با گواهی مقاسطه مشارکت تأمین مالی می‌شوند هنگام تسویه حساب طرح زمانی است که با پرداخت آخرین قسط و سود و زیان آخرین دوره مالی مقرر توسط مجری به سپرده‌گذار و تملیک کامل طرح به مجری، بانک با سپرده‌گذار و مجری تسویه حساب می‌کند. طرح‌های مشمول این نوع تسویه حساب طرح‌های پایان‌پذیر تلقی می‌شوند.
- ۹- در طرح‌هایی که با گواهی مشارکت رهنی تأمین مالی می‌شوند هنگام تسویه حساب طرح در پایان قرارداد است و اصل و منافع مشارکت در این نوع گواهی در پایان قرارداد به سپرده‌گذار مسترد خواهد شد.
- ۱۰- در طرح‌هایی که با گواهی مشارکت رهنی ادواری تأمین مالی می‌شوند در هر دوره منافع مشارکت به سپرده‌گذار پرداخت و تسویه حساب اصل منابع طرح در پایان قرارداد است و اصل منابع نیز در پایان قرارداد به سپرده‌گذار مسترد خواهد شد.
- ۱۱- در طرح‌هایی که با گواهی مضاربه رهنی تأمین مالی می‌شوند تسویه حساب طرح در پایان قرارداد است و اصل و منافع مشارکت در این نوع گواهی در پایان قرارداد به سپرده‌گذار مسترد خواهد شد.
- ۱۲- در طرح‌هایی که با گواهی مضاربه رهنی ادواری تأمین مالی می‌شوند در هر دوره منافع مشارکت به سپرده‌گذار پرداخت و تسویه حساب اصل منابع طرح در پایان قرارداد انجام می‌شود و اصل منابع نیز در پایان قرارداد به سپرده‌گذار مسترد خواهد شد.
- ۱۳- در طرح‌هایی که با گواهی مزارعه رهنی تأمین مالی می‌شوند زمان تسویه حساب طرح در پایان قرارداد است و اصل و منافع مشارکت در این نوع گواهی در پایان قرارداد به سپرده‌گذار مسترد خواهد شد.
- ۱۴- در طرح‌هایی که با گواهی مزارعه رهنی ادواری تأمین مالی می‌شوند در هر دوره منافع مشارکت به سپرده‌گذار پرداخت و زمان تسویه حساب اصل منابع طرح در پایان قرارداد انجام می‌شود و اصل منابع نیز در پایان قرارداد به سپرده‌گذار مسترد خواهد شد.
- ۱۵- در طرح‌هایی که با گواهی مغارسه رهنی تأمین مالی می‌شوند زمان تسویه حساب طرح در پایان قرارداد است و اصل و منافع مشارکت در این نوع گواهی در پایان قرارداد به سپرده‌گذار مسترد خواهد شد.
- ۱۶- در طرح‌هایی که با گواهی مغارسه رهنی ادواری تأمین مالی می‌شوند در هر دوره منافع مشارکت به سپرده‌گذار پرداخت و تسویه حساب اصل منابع طرح در پایان قرارداد انجام می‌شود و اصل منابع نیز در پایان قرارداد به سپرده‌گذار مسترد خواهد شد.
- ۱۷- در طرح‌هایی که با گواهی مساقات رهنی تأمین مالی می‌شوند زمان تسویه حساب طرح در پایان قرارداد است و اصل و منافع مشارکت در این نوع گواهی در پایان قرارداد به سپرده‌گذار مسترد خواهد شد.
- ۱۸- در طرح‌هایی که با گواهی مساقات رهنی ادواری تأمین مالی می‌شوند در هر دوره منافع مشارکت به سپرده‌گذار پرداخت و تسویه حساب اصل منابع طرح در پایان قرارداد انجام می‌شود و اصل منابع نیز در پایان قرارداد به

سپرده گذار مسترد خواهد شد.

۱۹- در طرح‌هایی که با گواهی استصناع رهنی تأمین مالی می‌شوند زمان تسویه حساب طرح در زمان پایان قرارداد است و اصل و منافع مشارکت در این نوع گواهی در پایان قرارداد به سپرده گذار مسترد خواهد شد.

۲۰- در طرح‌هایی که با گواهی استصناع رهنی ادواری تأمین مالی می‌شوند در هر دوره منافع مشارکت به سپرده گذار پرداخت و تسویه حساب اصل منابع طرح در پایان قرارداد انجام می‌شود و اصل منابع نیز در پایان قرارداد به سپرده گذار مسترد خواهد شد.

۲۱- در طرح‌هایی که با گواهی اجاره تأمین مالی می‌شوند در هر دوره منافع مشارکت به سپرده گذار پرداخت و زمان تسویه حساب اصل منابع طرح در پایان قرارداد است و اصل منابع در پایان قرارداد به سپرده گذار مسترد خواهد شد.

۲۲- گواهی ضمانت در قبال توثیق مال صادر می‌شود و با عودت آن به بانک مال توثیقی آزاد می‌گردد.

۲۳- در طرح‌هایی که با گواهی امانت تأمین مالی می‌شوند زمان تسویه حساب تحویل کالا یا وجه آن در سررسید قرارداد است.

۲۴- گواهی تأمین اجتماعی تابع مقررات تأمین اجتماعی است و وقتی توسط دارنده آن به صندوق تأمین برگشت داده شود تسویه می‌گردد.

۲۵- گواهی تأمین شخصی وقتی توسط دارنده آن به صندوق بازنشستگی برگشت داده شود تسویه می‌گردد.

۲۶- گواهی تأمین مستمری وقتی توسط دارنده آن دریافت می‌گردد تسویه می‌شود.

۲۷- گواهی تکافل پس از مدت معین و با انجام پرداخت به افراد لازم‌الحمایه تسویه می‌گردد.

۲۸- گواهی قرض پس از بازپرداخت بدهی توسط افراد لازم‌الحمایه به بانک تسویه می‌گردد.

چنانچه دارنده گواهی راستین بخواهد قبل از پایان طرح مشارکت خود را در طرح خاتمه دهد می‌تواند گواهی خود را در بازار گواهی راستین^{۳۰} (در محیط مجازی اینترنتی یا در شعبه) بفروش رساند.

تبدیل گواهی پذیره به سهام

در طرح‌های پایان‌ناپذیر (مستمر)، بانک در پایان عملیات اجرایی طرح با تبدیل گواهی‌های پذیره به سهام و انتقال مالکیت طرح به دارنده گواهی پذیره به میزان سهم شرکت زماندار (شامل مبلغ اسمی و طول مدت مشارکت) با سپرده گذار تسویه حساب قطعی می‌کند. طبق متن قرارداد اولیه با مجری و سپرده گذاران تمامی گواهی‌های پذیره وفق بند ۲ ماده ۱۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت به سهام شرکت مجری یا شرکت جدید التاسیس تبدیل خواهد شد. سپرده گذار می‌تواند گواهی پذیره خود را قبل از تبدیل به سهام، با قیمت توافقی به مجری منتقل یا به غیر بفروشد. هنگام تبدیل گواهی پذیره به سهام، مجری و دارندگان گواهی پذیره متوافقاً می‌توانند گواهی‌های پذیره صادره را با رعایت تمامی ضوابط و با احتساب سهم شرکت زماندار مجری و دارندگان گواهی‌های پذیره با احتساب مدت مشارکت آنها به سهام شرکت جدید التاسیس تبدیل کنند. این موضوع می‌بایست در طرح‌نامه پیش‌بینی و در متن قرارداد تصریح و مقتضیات قانونی آن هنگام عقد قرارداد با مجری فراهم شده باشد. عمل تبدیل گواهی پذیره به سهام، می‌تواند با مشابه

^{۳۰} سامانه بازار گواهی راستین (RCM) سیستم مبتنی بر وب تسویه حساب معامله‌کنندگان و انتقال‌دهندگان گواهی‌های راستین و اوراق بهادار بدون ربا در بانک مشارکت راستین است.

قراردادن آورده مجری با سپرده سپرده گذاران بعنوان سهم مجری از طرح (با لحاظ مدت زمان مشارکت آورده مجری) و سپرده سپرده گذاران (با لحاظ مدت زمان مشارکت سپرده سپرده گذاران) مبنای تسهیم در مالکیت یک شرکت جدیدالتأسیس باشد. چنانچه طبق قرارداد توافق شده باشد که عمل تبدیل گواهی پذیره به سهام در مالکیت شرکت مجری انجام شود، بانک باید ارزش دارایی شرکت مجری را قبل از عقد قرارداد ارزیابی و تا اندازه‌ای که در طرح بکار گرفته می‌شود بعنوان آورده مجری منظور کند. مجری در طول عملیات اجرایی طرح مجاز به فروش دارایی‌های ارزیابی شده در تبصره فوق نیست. نسبت بدهی و حقوق صاحبان سهام به دارایی شرکت مجری هنگام تبدیل گواهی پذیره به سهام نباید بیشتر از مقدار همین نسبت در هنگام عقد قرارداد باشد. در صورت افزایش نسبت اخیرالذکر در زمان تبدیل گواهی پذیره به سهام در مقایسه با همین نسبت هنگام عقد قرارداد، به میزان افزایش خالص بدهی‌ها و حقوق صاحبان سهام و با توجه به کیفیت دارایی‌ها، مبلغ اسمی آورده مجری به همان میزان کاهش می‌یابد و در تسهیم سهم سپرده گذاران و مجری ملاک عمل قرار خواهد گرفت. پس از تکمیل مراحل اجرایی طرح، گواهی پذیره سپرده گذاران به سهام تبدیل می‌شود. شرکتهای سهامی اعم از عام و خاص موظفند همزمان با ارائه طرح‌نامه به بانک، مصوبه مجمع عمومی فوق العاده به انضمام آگهی مندرج در روزنامه رسمی را که مؤید موافقت مجمع با افزایش سرمایه از طریق صدور سهام جدید و با رعایت ماده ۱۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت باشد را ارائه کنند. در مصوبه مجمع به بانک اختیار تام داده می‌شود که پس از انجام مراحل اجرایی طرح و آغاز دوره بهره‌برداری گواهی‌های پذیره را به سهام تبدیل کند.

سهم الشرکه سپرده گذاران (دارندگان گواهی پذیره و مجری بر اساس سهم الشرکه زماندار آنان از فرمول‌های زیر به دست می‌آید:

۱- سهم الشرکه زماندار دارنده گواهی پذیره بر اساس مبلغ اسمی گواهی پذیره و طول مدت مشارکت و همزمان با در نظر گرفتن میزان آورده مجری و مدت زمان مشارکت آورده مجری از رابطه زیر به دست می‌آید:

	میزان سپرده	×	مدت مشارکت سپرده هر سپرده گذار				
سهم الشرکه				=			
زماندار هر سپرده گذار	مجموع کل	+	آورده مجری	×	مدت مشارکت	(مبلغ اسمی هر سپرده × مدت مشارکت هر سپرده)

۲- سهم الشرکه زماندار مجری برابر است با:

	آورده مجری	×	مدت مشارکت سهم الشرکه				
سهم				=			
زماندار مجری	مجموع کل	+	آورده مجری	×	مدت مشارکت	(مبلغ اسمی هر سپرده × مدت مشارکت هر سپرده)

۳- مبلغ سهام جدید جهت صدور (افزایش سرمایه) بر اساس جمع مبلغ اسمی سهم هر سپرده گذار و مجری طبق فرمول‌های زیر برای همه سپرده گذاران و مجری بدست می‌آید:

(آورده مجری + مبلغ اسمی سپرده‌ها) × سهم الشرکه زماندار سپرده‌گذار = مبلغ اسمی سهم هر سپرده‌گذار

(آورده مجری + مبلغ اسمی سپرده‌ها) × سهم الشرکه زماندار مجری = مبلغ اسمی سهم مجری

۴- کارمزد ارائه خدمات مدیریت سرمایه بانک براساس مقررات قبل از محاسبات تسهیم فوق از سپرده‌گذار و مجری متناسب با سهم الشرکه زماندار آنها نسبت به مبلغ اسمی طرح کسر می‌شود.

حسابداری تامین مالی مضاربه (MFS)

بانک جهت تجهیز و تخصیص منابع مورد نیاز طرح‌های بازرگانی می‌تواند از زیرسیستم تامین مالی مضاربه (MFS) استفاده کند. بانک به عاملیت از طرف سپرده‌گذار اقدام به انعقاد عقد مضاربه با مجری می‌کند و بعنوان واسطه و جوه منابع سپرده‌گذار را برای انجام مضاربه در اختیار مجری (مضارب) قرار می‌دهد و بر عملیات مجری نظارت و از سوی دیگر به سپرده‌گذار گواهی مضاربه یا گواهی مضاربه ادواری تسلیم می‌کند. پس از انجام عملیات مالی مضاربه، سود یا زیان حاصله را پس از کسر کارمزد بانک (در صورت تحقق سود) بین سپرده‌گذار و مضارب تقسیم می‌کند. موضوع مضاربه در تامین مالی مضاربه (MFS)، استفاده از سرمایه سپرده‌گذار توسط مجری (مضارب) در امر خرید و فروش (تجارت) است.

نسبت سهم سود هر یک از طرفین (مجری و سپرده‌گذاران) براساس نسبت بازدهی سرمایه و کار از ارزش افزوده عملیات مضاربه براساس فرمول‌های زیر به دست می‌آید. در عبارات زیر ارزش سرمایه به معنی میزان سرمایه مشارکت سپرده‌گذار و ارزش بازدهی کار مضارب به معنی سود حاصل از مضاربه و ارزش افزوده به معنی سود ناشی از فروش و ارزش کالای فروش رفته به معنی مبلغ فروش کالا می‌باشد:

۱- سهم سود سپرده‌گذاران از ارزش افزوده ایجاد شده برابر خواهد بود با نسبت ارزش سرمایه سپرده‌گذاران بر ارزش کالای فروش رفته. همچنین سهم سود مجری از ارزش افزوده ایجاد شده برابر خواهد بود با نسبت ارزش افزوده بر ارزش کالای فروش رفته. به عبارت دیگر:

(ارزش کالای فروش رفته) ÷ (ارزش سرمایه سپرده‌گذاران) = سهم سود سپرده‌گذاران

(ارزش کالای فروش رفته) ÷ (ارزش افزوده) = سهم سود مجری

۲- میزان سود سپرده‌گذاران و مجری از حاصل ضرب سهم سود آنها در ارزش افزوده ایجاد شده به دست خواهد آمد. به عبارت دیگر:

ارزش افزوده × سهم سود سپرده‌گذاران = میزان سود سپرده‌گذاران

ارزش افزوده × سهم سود مجری = میزان سود مجری

۳- بر این اساس هر کدام از طرفین سپرده‌گذاران و مجری بر اساس نسبت بازدهی خود در ارزش افزوده ایجاد شده تسهیم خواهند شد. پس از محاسبه میزان سود طرفین تسویه با سپرده‌گذاران و مجری به شرح ذیل است:

مبلغ سپرده سپرده‌گذاران + میزان سود سپرده‌گذاران = میزان پرداختی به سپرده‌گذاران

میزان سود مجری = میزان پرداختی به مجری

کارمزد بانک بعد از انجام محاسبات و تسهیم، از ارزش افزوده ناشی از مضاربه به نسبت میزان سود سپرده گذار و مجری بر مبنای کل منابع تأمین مالی شده به نفع بانک از طرفین کسر و به حساب بانک واریز می‌شود. کارمزد بانک به شرط تحقق ارزش افزوده در عملیات مشارکت قابل دریافت است.

چنانچه اداره مشارکت بانک و مجری توافق کنند که تسهیم سود مضاربه بین سپرده گذار و مجری بالمناصفه باشد لازم است تا مجری هنگام عقد قرارداد به میزان نصف حاصل ارزش اسمی سپرده منهای ارزش افزوده پیش‌بینی شده در طرح‌نامه، گواهی مضاربه طرح خود را خریداری کند.

اصل سپرده و ارزش افزوده ناشی از مضاربه هر سپرده گذار بر اساس «سهم الشرکه زماندار» (منتج از مبلغ اسمی و مدت مشارکت) گواهی‌های مضاربه صادره برای هر طرح طبق مفاد مقررات حسابداری مشارکت راستین محاسبه و بین سپرده گذاران توزیع و پرداخت خواهد شد. به عبارت دیگر:

$$\text{مبلغ اسمی گواهی مضاربه} \times \text{طول مدت} = \frac{\text{سهم سپرده گذار (دارنده گواهی مضاربه) از ارزش افزوده}}{\text{مبالغ اسمی گواهی‌های مضاربه صادره برای طرح}} \times \text{طول مدت آنها}$$

چنانچه برای یک طرح تمامی گواهی‌های مضاربه یکجا و در یک تاریخ منتشر شوند فرمول فوق به شکل زیر ساده می‌شود:

$$\text{سهم سپرده گذار (دارنده گواهی مضاربه) از ارزش افزوده} = \frac{\text{مبلغ اسمی گواهی مضاربه}}{\text{مجموع کل مبالغ اسمی گواهی‌های مضاربه صادره برای طرح}}$$

بهای فروش مورد معامله در طرح‌نامه بر اساس قیمت پیش‌بینی شده آن و شرایط بازار پیش‌بینی می‌شود. مجری مکلف است که هنگام فروش قیمت واقعی روز فروش کالا را قبلاً به تایید واحد امین برساند. واحد امین ضمن بررسی قیمت مذکور و تطبیق آن با مظنه قیمت بازار مجوز فروش کالا به قیمت اعلامی از طرف مجری را صادر خواهد کرد.

حسابداری تأمین مالی مقاسطه (IFS)

مراحل اجرایی در تأمین مالی مقاسطه به این شرح است که ابتدا مجری با ارائه طرح‌نامه و آورده خود از بانک درخواست می‌کند تا نسبت به تجهیز منابع سپرده گذاران برای مشارکت در طرح مزبور اقدام نماید. بانک در صورت تأیید اهلیت و توانائی فنی مجری و تائید طرح‌نامه، با اخذ منابع از سپرده گذاران با لحاظ نوع طرح یکی از سه نوع گواهی مقاسطه را صادر می‌کند. بانک در انتهای دوره ساخت طرح را ارزیابی نموده و ارزش ریالی آن را بر اساس قیمت و ضوابط بازار تقویم می‌نماید. در این مقطع بانک با تعیین سهم مجری (قاسط) و سپرده گذار (مقسط) اقدام به تقسیط سهم الشرکه سپرده گذار از ارزش عین طرح (پس از تقویم) و منافع آن اعم از اجاره یا بازدهی طرح به نحوی که نرخ بهره در

آن وجود ندارد، می‌نماید. در مقاسطه عادی، اقساط بر مبنای نرخ بازدهی ناشی از ساخت طرح محاسبه می‌گردد. در مقاسطه اجاره، اقساط اصل سهم الشرکه سپرده‌گذار از ارزش عین طرح (پس از تقویم) با مبلغ اجاره دوره‌ای جمعاً میزان پرداخت دوره‌ای به سپرده‌گذار را مشخص می‌کند. در مقاسطه مشارکت، اقساط اصل سهم الشرکه سپرده‌گذار از ارزش عین طرح (پس از تقویم) با مبلغ بازده دوره‌ای طرح متناسب با سهم الشرکه سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح جمعاً میزان پرداخت دوره‌ای به سپرده‌گذار را مشخص می‌کند. تقسیط سهم سپرده‌گذاران برای کل دوران عمر طرح نیست و باید تا تاریخ مشخص که زمان استهلاك سهم مقسط^{۳۱} (سپرده‌گذار) است و قبلاً معین می‌شود به اتمام برسد. در آن زمان قاسط (مجری) کل طرح را مالک می‌شود.

ویژگی‌های اقساط در تأمین مالی مقاسطه (IFS)

در طرح‌های پایان‌پذیر که سپرده‌گذار گواهی مقاسطه (عادی) دریافت می‌کند پس از اتمام دوره ساخت و تقویم طرح در بهای تقویمی طرح سهم می‌باشد و تا زمان استهلاك سهم مقسط دو جریان دریافتی از قاسط خواهد داشت. یکی اقساط دوره‌ای منبعث از بازپرداخت اصل سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح (تقویم شده در انتهای دوره ساخت) و دیگر ارزش زمانی سرمایه وی نزد مجری با نرخ بازدهی زمانی برابر با نرخ بازدهی ناشی از تقویم طرح نسبت به سرمایه اسمی طرح به نسبت سهم الشرکه خود.

در طرح‌های پایان‌پذیر که سپرده‌گذار گواهی مقاسطه اجاره دریافت می‌کند پس از اتمام دوره ساخت و تقویم طرح در بهای تقویمی طرح سهم می‌باشد و تا زمان استهلاك سهم مقسط دو جریان دریافتی از قاسط خواهد داشت. یکی اقساط دوره‌ای منبعث از بازپرداخت اصل سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح (تقویم شده در انتهای دوره ساخت) و دیگر اجاره مالی که نزد مجری دارد.

در طرح‌های پایان‌ناپذیر که سپرده‌گذار گواهی مقاسطه مشارکت دریافت می‌کند پس از اتمام دوره ساخت و تقویم طرح در بهای تقویمی طرح سهم می‌باشد و تا زمان استهلاك سهم مقسط دو جریان دریافتی از قاسط خواهد داشت. یکی اقساط دوره‌ای منبعث از بازپرداخت اصل سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح (تقویم شده در انتهای دوره ساخت) و دیگر بازدهی طرح به نسبت سهم الشرکه خود.

شروع بازپرداخت اقساط در مقطع زمانی انتهای دوره ساخت و شروع بهره‌برداری طرح خواهد بود. مجری باید زمان‌های پرداخت اقساط را با طول مدت زمان مساوی مشخص نموده و واحد ارزیابی^{۳۲}، تناسب طول دوره و مبلغ پرداخت را تأیید نماید. مدت زمان دریافت اقساط توسط سپرده‌گذار پس از گذشت اولین دوره پس از اتمام مراحل ساخت آغاز و تا زمان استهلاك سهم مقسط ادامه خواهد داشت.

حسابداری تسهیم سود در مقاسطه

نسبت سهم هر یک از طرفین از طرح در مقطع انتهای دوره ساخت بر اساس نسبت بازدهی سپرده و آورده و کار

^{۳۱} زمان استهلاك سهم مقسط: زمانی است که مقسط (سپرده‌گذار) با دریافت اقساط (شامل اقساط اصل، اجاره یا بازدهی طرح) از قاسط دیگر سهمی از عین مقسطه را ندارد و مقسطه (طرح) به تملک مجری درمی‌آید. نحوه محاسبه زمان استهلاك سهم مقسط با توجه به طول عمر طرح بعد از دوره ساخت و میزان سهم الشرکه مقسط یا مقسطان (با توجه به مدت مشارکت آنان) و آورده قاسط و ارزش افزوده طرح پس از اتمام دوره ساخت طرح (و در صورت لزوم پیش‌بینی ارزش اسقاطی طرح در پایان دوره طرح) محاسبه می‌شود.

^{۳۲} واحد ارزیابی: واحدی است در اداره مشارکت بانک که با بررسی توانائی و اهلیت مجری و طرحنامه، امکان اجرای طرح را می‌سنجد.

از ارزش افزوده عملیات مقاسطه براساس حسابداری مشارکت راستین و فرمول‌های زیر بدست می‌آید. بهای تقویمی (بازاری) طرح در انتهای دوره ساخت منهای جمع مبلغ سپرده و مبلغ آورده، ارزش افزوده طرح در انتهای دوره ساخت می‌باشد.

مبلغ آورده + مبلغ سپرده = بهای تمام شده طرح
ارزش افزوده + بهای تمام شده طرح = ارزش بازدهی کار + مبلغ آورده + مبلغ سپرده
بهای تقویم شده طرح = ارزش افزوده + بهای تمام شده طرح
بهای تقویم شده طرح = ارزش بازدهی کار + مبلغ آورده + مبلغ سرمایه

بدین ترتیب نسبت سهم سپرده‌گذار از ارزش افزوده ایجاد شده برابر خواهد بود با نسبت مبلغ سپرده سپرده‌گذار بر بهای تقویمی طرح در انتهای دوره ساخت. همچنین نسبت سهم مجری از ارزش افزوده ایجاد شده برابر خواهد بود با مجموع نسبت‌های مبلغ آورده مجری به بهای تقویمی طرح بعلاوه نسبت بازدهی ارزش افزوده ایجاد شده بر بهای تقویمی طرح:

(بهای تقویمی طرح) ÷ (مبلغ سپرده سپرده‌گذار) = نسبت سهم سپرده سپرده‌گذار
(بهای تقویمی طرح) ÷ (آورده مجری) = نسبت سهم آورده مجری
(بهای تقویمی طرح) ÷ (ارزش افزوده طرح) = نسبت بازدهی کار مجری

میزان سهم سپرده‌گذار و مجری از ارزش افزوده از حاصلضرب نسبت‌های فوق در ارزش افزوده طرح در انتهای دوره ساخت بدست خواهد آمد:

(ارزش افزوده) × (نسبت سهم سپرده سپرده‌گذار) = میزان سهم سپرده‌گذار از ارزش افزوده
(ارزش افزوده) × (نسبت سهم آورده مجری) = میزان سهم آورده مجری از ارزش افزوده
(ارزش افزوده) × (نسبت بازدهی کار مجری) = میزان سهم کار مجری از ارزش افزوده

میزان سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح از جمع میزان سهم سپرده‌گذار از ارزش افزوده بعلاوه سپرده وی بدست می‌آید. همچنین میزان سهم مجری از بهای تقویمی طرح از جمع میزان سهم آورده مجری از ارزش افزوده بعلاوه میزان سهم کار مجری از ارزش افزوده بعلاوه آورده مجری بدست خواهد آمد. به عبارت دیگر:

(سپرده سپرده‌گذار) + (میزان سهم سپرده‌گذار از ارزش افزوده) = میزان سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح
آورده مجری + میزان سهم کار مجری از ارزش افزوده + میزان سهم آورده مجری = میزان کل سهم مجری از بهای تقویمی طرح

جمع دو رابطه اخیر نشان می‌دهد که پس از توزیع:

آورده مجری + سپرده سپرده‌گذار + ارزش افزوده = سهم مجری از طرح + سهم سپرده‌گذار از طرح

زمان استهلاک سهم مقسط با توجه به طول عمر طرح بعد از دوره ساخت و میزان سهم شرکت مقسط (با توجه به

مدت مشارکت) و آورده قسط و ارزش افزوده طرح پس از اتمام دوره ساخت طرح (و در صورت لزوم پیش‌بینی ارزش اسقاطی طرح در پایان عمر طرح) به شکل زیر محاسبه می‌شود:

$$\text{طول عمر طرح} \times \frac{\text{میزان سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح}}{\text{بهای تقویمی طرح}} = \text{طول زمان استهلاک سهم مقسط}$$

زمان استهلاک سهم مقسط در انواع طرح‌های مقاسطه یکسان محاسبه می‌شود. بانک می‌تواند به نمایندگی از طرف سپرده‌گذاران هنگام عقد قرارداد با مجری از ابتدا زمان استهلاک سهم مقسط را با توافق مجری تعیین نماید. در این صورت واحد ارزیابی باید پیش‌بینی جریان مالی طرح و مجری را برای حصول اطمینان از بازپرداخت اقساط در طول دوره بازپرداخت کل اقساط ارزیابی و تأیید کند.

برای محاسبه اقساط مقاسطه عادی در طرح‌های پایان‌پذیر در انتهای دوره ساخت بانک طرح را تقویم نموده و بر اساس زمان استهلاک سهم مقسط مبلغ و تعداد اقساط لازم برای بازگشت سهم سپرده‌گذار را مشخص می‌کند. در این حالت محاسبه اقساط شامل دو بخش اقساط اصل سپرده‌گذار و اقساط بازدهی زمانی سپرده‌گذار می‌شود.

۱- نرخ بازدهی زمانی سپرده‌گذار از نسبت میزان بازدهی کل طرح (برابر با ارزش افزوده ایجاد شده طرح در انتهای دوره ساخت) به میزان منابع سرمایه‌ای به کار برده شده در طرح (مجموع سپرده‌گذاران و آورده مجری) بدست می‌آید:

$$\text{نرخ بازدهی زمانی سپرده‌گذار} = \frac{\text{ارزش افزوده ایجاد شده طرح در انتهای دوره ساخت}}{(\text{طول دوره ساخت}) \times (\text{مجموع سپرده‌گذاران} + \text{آورده مجری})}$$

۲- نرخ بازدهی زمانی سرمایه در ابتدای دوره ساخت و هنگام عقد قرارداد مشخص نیست و پس از انتهای دوره ساخت و تقویم ارزش طرح به دست می‌آید و نباید در هنگام عقد قرارداد مشخص و شرط شود.

۳- اقساط (مساوی) اصل و بازدهی سپرده‌گذار در هر دوره تا زمان استهلاک سهم مقسط توسط مجری به سپرده‌گذار طبق فرمول زیر خواهد بود:

نرخ بازدهی	طول زمان	میزان سهم
{(زمان سپرده	استهلاک)} \times (سپرده‌گذار از بهای) \times (
سپرده‌گذار	سهم مقسط	تقویمی طرح
طول زمان استهلاک سهم مقسط = مبلغ هر قسط		

برای محاسبه اقساط مقاسطه اجاره در طرح‌های پایان‌پذیر در انتهای دوره ساخت بانک طرح را تقویم می‌نماید. طبق قرارداد طرح تا زمان استهلاک سهم سپرده‌گذار در اجاره مجری قرار می‌گیرد. بانک بر اساس زمان استهلاک سهم سپرده‌گذار نحوه اقساط لازم برای بازگشت سهم سپرده‌گذار از بهای تقویم شده طرح و اجاره آن را مشخص می‌کند. در مقاسطه اجاره، اقساط شامل دو بخش اقساط اصل سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح و اجاره دوره‌ای طرح می‌شود که توسط مجری به سپرده‌گذار پرداخت می‌گردد.

۱- در مقاسطه اجاره، اجاره بها در ابتدا مشخص و شرط می‌شود. مبلغ اجاره می‌تواند برای هر دوره یکسان نباشد. همچنین می‌تواند به عنوان نسبتی از میزان سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح هنگام عقد قرارداد توافق و شرط شود.

۲- میزان قسط بعلاوه اجاره طرح برای هر دوره از رابطه زیر بدست می‌آید:

$\text{میزان سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح} + \text{اجاره} = \text{مبلغ هر قسط}$ $\text{طول زمان استهلاك سهم مقسط}$

۳- اگر اجاره بها بعنوان نسبتی از میزان سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح (نسبت اجاره) هنگام عقد قرارداد شرط شود، در این حالت میزان قسط بعلاوه اجاره طرح برای هر دوره از رابطه زیر بدست می‌آید:

$\left(\frac{\text{میزان سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح}}{\text{طول زمان استهلاك سهم مقسط}} \right) \times (\text{نسبت اجاره} + 1) = \text{مبلغ هر قسط}$
--

۴- نسبت اجاره می‌تواند برای هر دوره متفاوت باشد. در این حالت نسبت اجاره در هر دوره باید هنگام عقد قرارداد توافق و شرط شود.

برای محاسبه اقساط مقاسطه مشارکت در طرح‌های پایان‌ناپذیر چنانچه طرح طبق قرارداد به عنوان یک طرح تولیدی (مولد ارزش افزوده دوره‌ای) تلقی شود و توافق شود تا سپرده‌گذاران نیز از بازده طرح سهم ببرند، سپرده‌گذاران علاوه بر دریافت اقساط دوره‌ای سهمی نیز از ارزش افزوده هر دوره را نیز دریافت خواهند کرد. در این حالت سپرده‌گذار در سود و زیان دوره‌ای طرح سهیم می‌باشد. در این حالت مبلغ قسط در هر دوره برابر با مجموع میزان اصل و بازدهی (سود یا زیان) سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح خواهد بود:

$\text{میزان سهم سپرده‌گذار از بهای تقویمی طرح} + \frac{\text{میزان سهم سپرده‌گذار از ارزش افزوده}}{\text{طول زمان استهلاك سهم مقسط}} = \text{مبلغ هر قسط}$ $\text{سود یا زیان) دوره‌ای طرح در هر دوره}$
--

چنانچه در پایان دوره ساخت بهای تقویمی طرح کمتر از بهای تمام شده آن باشد، ضرر و زیان ناشی از کاهش قیمت‌ها که منجر به پائین آمدن بهای طرح شده است از طریق بیمه زیان محدود ساخت جبران می‌شود. در اینگونه موارد طبق توافق قبلی مندرج در قرارداد، مقسطه زیر نظر بانک به فروش رفته و با طرفین تسویه حساب می‌شود. در این حالت کارمزد به بانک تعلق نمی‌گیرد. این رویه فقط در مقاسطه عادی است و در مقاسطه اجاره و مقاسطه مشارکت استفاده نمی‌شود. بانک و مجری در قرارداد فی‌مابین می‌توانند شرط کنند که چنانچه تفاوت بهای تقویمی طرح از بهای تمام شده آن از حد معینی کمتر گردید مقسطه زیر نظر بانک به فروش رفته و با طرفین تسویه حساب شود.

در زمان استهلاك سهم مقسط (پایان مدت قرارداد)، مجری طبق قرارداد پس از پرداخت آخرین قسط خود مقسطه را مالک می‌شود و بانک مراحل انتقال کامل مالکیت را به پایان خواهد رساند. هزینه انتقال مالکیت جزو هزینه‌های سپرده‌گذار و مجری بوده که از ابتدا در قرارداد پیش‌بینی و در جریان مالی مقاسطه منظور و همراه با پرداخت

اقساط توسط مجری به نسبت سهم مالکیت مجری از وی اخذ و به میزان سهم سپرده گذار از اقساط متعلق به سپرده گذار کسر و در حساب مخصوص نزد بانک نگهداری می شود. هزینه انتقال نهائی مالکیت از این محل پرداخت می شود. در صورت افزایش پیش بینی نشده هزینه های انتقال، سهم افزایش یافته برای مجری از مجری اخذ و سهم افزایش یافته مرتبط با سپرده گذار بر عهده بانک خواهد بود. بانک باید کارمزد خود را در مبلغ اقساط دوره ای موضوع مقاسطه محاسبه و لحاظ نماید. کارمزد بانک در هر مرحله از دریافت اقساط کسر می گردد.

خلاصه و نتیجه گیری

فرآیندهای عملیاتی، نظارتی و مدیریتی در بانکداری راستین نه تنها در جهت تحقق سلامت و ثبات مالی و همچنین رشد و توسعه اقتصادی می باشد بلکه وجود ویژگیهای فنی منحصر بفرد فرآیندها روزنه جدیدی را برای توسعه علوم بانکداری، اقتصاد اخلاق و حسابداری برای صاحب نظران و پژوهشگران و فعالان مالی ایجاد می نماید.

یکی از اشکالات موجود در حسابداری بانکداری بدون ربای متعارف دخالت مانده تسهیلات اعطایی در محاسبه سهم سود سپرده گذاران و بانک است. به نحویکه نسبت سهم سود بانک پس از کسر حق الوکاله معادل نسبت مابالتفاوت مانده تسهیلات از مانده سپرده ها به مانده کل تسهیلات می باشد. به بیان دیگر نسبت سهم سود بانک معادل نسبت سرمایه جزء ۱ به مانده تسهیلات نمی باشد و شائبه هایی در محاسبه سایر منابع غیرمالکانه بانک در محاسبه سهم سود وجود دارد. از اینرو است که موضوع بازدهی دارایی ها از طریق اتکاء به سازوکارهای درونی مدیریت ریسک، مدیریت دارایی و بدهی (ALM) و مدیریت منابع و مصارف در بانکداری متعارف از اهمیت بیشتری برخوردار است. به بیان دیگر عدم مداخله مستقیم ذینفعان در تعیین فعالیت های سرمایه گذاری و اقتصادی، اتکای موسسات مالی و اقتصادی را به تصمیمات هیئت مدیره به عنوان نماینده صاحبان سهام بیشتر می کند. از سوی دیگر وجود شفافیت در محاسبه سود و صورتهای مالی و ارائه مستندات مالی به ذینفعان از جمله الزاماتی است که می بایست مورد توجه بانکداران قرار گیرد.

اصول حسابداری مشارکت راستین در برگیرنده الزامات اقتصاد اخلاق با استفاده از آخرین دستاوردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات و مدل های ریاضی می باشد. استفاده از رابطه اولر نقطه عطف در محاسبه سهم سود بین ذینفعان اعم از سپرده گذاران، بانک و مجریان می باشد. این رابطه به عنوان روش حسابداری در سیستم پایه و زیرسیستم های مالی بانکداری راستین می باشد که در حسابداری محصولات این شیوه بانکداری مورد استفاده قرار می گیرد.

منابع

- مدرکیان، حسن و همکاران، ارزیابی سودمندی بندهای مندرج در گزارش حسابرس مستقل و بازرس قانونی در شفافیت صورتهای مالی بانکهای تجاری، ۱۳۸۹.
- http://sid.ir/Fa/VEWSSID/J_pdf/6003913890705.pdf
- بیدآباد، بیژن، محمود الهیاری فرد، حسابداری بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، مجموعه مقالات کنفرانس مدیریت توسعه پولی و بانکی، بانک انصار، ۹-۸ بهمن ۱۳۹۲، تهران.
- <http://www.bidabad.ir/doc/PLS-accounting-fa.pdf>
- بیژن بیدآباد، محمود الهیاری فرد، آذرننگ امیراستوار، سعید عبداللهی، اسکندر پردل، مریم حیدری، علیرضا شفیعی، محمدعلی پوربهر روز، پیش نویس لایحه قانونی بانکداری راستین، بانک ملی ایران، ۱۳۹۱.

<http://www.bidabad.ir/doc/rastin-banking-bill.pdf>

- بیژن بیدآباد، محمود الهیاری فرد، آذرنگ امیراستوار، سعید عبداللهی، اسکندر پردل، مریم حیدری، علیرضا شفیعی، محمدعلی پوربهروز، پیشنویس آئین نامه اجرائی بانکداری راستین، بانک ملی ایران، ۱۳۹۱.

<http://www.bidabad.ir/doc/rastin-banking-regulation.pdf>

- بیدآباد، بیژن، توزیع سود مشارکت بین سپرده گذار و مجری براساس قضیه اولر در بانکداری راستین، مجموعه مقالات کنفرانس توسعه مدیریت پولی و بانکی، بانک انصار، ۹-۸ بهمن ۱۳۹۲، تهران.

<http://www.bidabad.ir/doc/PLS-accounting-fa.pdf>

- حسابداری بانکی، بررسی رویه های متداول حسابداری در سیستم بانکی و اخبار و مقالات بانکی
- سامانه اطلاع رسانی بانک مرکزی

<http://account20.blogfa.com/cat-1.aspx>

<http://www.cbi.ir/category/3719.aspx>

- بیدآباد، بیژن و عبدالرضا هرسینی، تحلیل فقهی - اقتصادی ربا در وامهای مصرفی و سرمایه گذاری و کاستیهای فقه متداول در کشف احکام شارع. ارائه شده به همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۲.

<http://www.bidabad.ir/doc/reba-fa.pdf>

- بیدآباد، بیژن و عبدالرضا هرسینی، شرکت سهامی بانک غیرربوی و بازبینی ماهیت ربوی و غیرربوی عملیات بانکی متداول. مجموعه مقالات سومین همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی «نظریه اقتصاد اسلامی و عملکرد اقتصاد ایران»، ۳-۴ دی ۱۳۸۲، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، صفحات ۲۲۴-۱۹۳، تهران.

<http://www.bidabad.ir/doc/sherkat-sahami-bank.pdf>

- بیژن بیدآباد، بانکداری راستین، جلد اول: مباحث نظری. مؤسسه نوین پژوهان، ۱۳۹۴.
- بیژن بیدآباد، بانکداری راستین، جلد دوم: مباحث کاربردی. مؤسسه نوین پژوهان، ۱۳۹۴.
- بیژن بیدآباد، بانکداری راستین، جلد سوم: مباحث اجرایی. مؤسسه نوین پژوهان، ۱۳۹۴.